

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך לז, תשמ"ו

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

הנקוטה אצלנו תעמוד למבחן, ויתבררו הנקודות הטעונות שיפור.

הניסיון הזה יעלה את הבעיות המעשיות, העתידות לעמוד לפני הדור הבא, הדור שייפול בחלקו לערוך את המילוץ כולו. הדבר מחייב אותנו להפיק את הלקחים הדרושים ולספק ליורשינו את הפלים הנאותים, שלא יזדקקו לחזור ולהשלים עבודות תשתית המוטלות עלינו, דור המאספים.

חיים אהלנוביץ

הורתם בעברית ולידתם בידיש

ה. חזק

מה שאירע ל"קונדס" אירע ל"חזק". השם הזה רווח בידיש בכתיב עברי (במבטא יידי: חוּזְק) בכל תפוצות יהודי אשכנז, במשמע של לעג וצחוק (עושה את פלוני ללעג ולצחוק = ער מאכט חזק פון איהם), וגם בכינוי של תם (פניו פנים של חזק = ער האט א פנים פון חזק). והוא גיבור של אנקדוטות מצחיקות.

מוצאה של חזק במשמע הזה לוט בערפל. יש גורסים, שבאה מן התשובה "בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים" על שאלת

התם, שהוא אחד מארבעת הבנים שבהגדה של פסח¹. יש מפליגים וקושרים את חזוק לאגדה בדבר לץ יהודי שחי בפולין לפני מאות בשנים, ושמו היה חזוק. אין ביסוס מתועד לכך. לפי דעת ר' יצחק דוב לווינזון (ריב"ל) באה חזוק לעניין שעשועים וצחוק מן "והחזקת בו" (ויקרא פה, לה), ובגרמנית: נתן תמיכה *Unterhalt geben*. הביטוי *Unterhaltung* מורה גם על בילוי מהנה, השתעשעות, והם משורש אחד. פן גם חזוק בעברית משמש לשני המשמעים הללו².

מאקס וויינרייך³ דבק בגרסתו, ש"חזוק" באה מן המלה הגרמנית הקדומה "הוסק"⁴ (*Hosk*), שהוראתה לעג, וזו נפוצה בקרב יהודי אשכנז כבר במאה ה-13, ואולי גם קודם; פלומר בימי יידיש בראשית. ושוב יש כאן מקום לתהייה, כיצד הייתה מלה גרמנית זו, ולדעת חוקרים כבר בימי בלזתה, לכינוי בהוראה מיוחדת בפולקלור היהודי, ומה גרם לנפיצותה בכל תפוצות יהודי אשכנז זה מאות שנים.

אפשר גם לייחס למוצא של חזוק מדרש מלים, כגון: ערים גדולות ובעורות בשמים (דברים א, פח). רש"י: "דיברו

-
1. לפי הגדרת רש"י על "ויעקב איש תם" (בראשית פה, פז): אין בקי בכל אלה, פלבו כן פיו, מי שאינו חריף לרמות קרוי תם.
  2. ראה יוסף קלוזנר, היסטוריה של הספרות העברית, ג', עמ' 155.
  3. מאקס וויינרייך, געשיכטע פון דער יידישער שפראך ג', הערה 81.13.
  4. חילופי ה'—ח' היו שכיחם אצל יהודים, וכבר בתלמוד ובמדרשים הם רווחים, כמו: ויחד יתרו — ויהד, שנעשה יהודי (תנחומא, יתרו ג); לא מתמנעין רבנן דרשין בין ה"א לחי"ת (ירוש' שבת ז, ב) ועוד.

הכתובים בלשון ה ב א י " (גוזמה). ובאותו העניין רש"י על במדבר יג, כח: בצורות, לשון חזק; ולפי במדבר רבה טז, יא, הטיחו דברים כלפי מעלה, באמרום "חזק הוא ממנו" (שם שם, לב), מאלהים — פלומר: דברים נלעגים, דברי הבאי בלשון "חזק". וכן מצאנו "לשון חזק" לעניינים שונים, כגון: מה פרצת עליך פרץ? (בראשית לח, כט). רש"י: "חזקת עליך חזק"; סיסרא לחץ את בני ישראל בחזקה (שופטים ד, ג), מהו בחזקה? בחירופים וגידופים, כמה דכתיב: חזקו עלי דבריכם (מלאכי ג, ג) — מדרש תהלים ב; רד"ק על "רהב" (ישעיהו לז): ורהב פירש חזק, כמו וְרָהַבְם עַמַּל וְאַנְּן" (תהלים ד, י). ובספר חסידים תתקע"ח: "ועיקר חזק החסידות, שאף על פי שמתלווצין בו, אין מניח חסידותו וכונתו לשמים". כל אלה מתיישבים בדוחק בנידון, אך יש חיוב בעצם המגמה להעדיף את פענוח חזק בכיוון הפנייה למקור משלנו, מתוך הפרה, שביטוי פולקלורי קדום, שהיה לנחלת כל תפוצות יהודי אשפנו מימי הביניים ואילך, לא ייתכן שלא בא ממורשת אבות אבותינו.

אכן המקור הוא ספר השר, הוא ספר סיפורי גבורה וההגדה ההיסטורית, המקיף את הימים הקדמונים מתקופת המקרא עד ימי השופטים, שהיה ספר מקרא חביב על נוער יהודי באירופה לפני, ונדפס במהדורות רבות בעברית, בידיש וגם באנגלית. לפי י"ל צונץ⁵ מקורו בספרד, ונתחבר במחצית

---

5. י"ל צונץ, הדרשות בישראל, פרק ח', הגדה היסטורית, והערות

בסוף הספר.

השנייה של המאה השתי-עשרה. וכך מסופר בספר הישר על סבלות בני ישראל במצרים: "ויען המלך את זקני מצרים ויאמר אליהם: זאת העצה היעוצה על ישראל, וממנה לא נסור. הלא ארץ פיתום ורעמסס ערי פלתי (פלי) חזק ולכם מהמלחמה, ולכם לבנות אותם לחזקים. ועתה לכו גם אתם ועשו בערמה עליהם (על בני ישראל) והעבירו קול במצרים ובגושן במצנת המלך לאמור לכם, כל אנשי מצרים ופחרוס וכל יושביהם: המלך צנה עלינו לבנות את פיתום ורעמסס ולחזקם מהמלחמה... והלכתם אתם ראשונים ועשיתם בערמה, והתקבצתם ובאתם פיתום ורעמסס לבנות. והיה כאשר יבואו אתכם מבני ישראל לבנות עמכם, ונתתם להם שכרם יום יום ימים אחדים. והיה כאשר יבנו פולם עמכם יום יום בשכרם, והברחתם את עצמכם מעליהם יום יום אחד אחד בהחבא, וקמתם והייתם עליהם לנוגשים ולשוטרים, ועזבתם אותם אחר כך לבנות פלתי (פלי) שכר, והיה אם ימאנו, והתחזקתם עליהם כלכם לבנות בחזקה... ויבנו בני ישראל ויחזקו את ארץ מצרים וכל חומותיה... אך כל בני לוי לא היו עם ישראל אחיהם בעבודה ההיא מבראשונה עד יום צאתם ממצרים, כי ידעו כל בני לוי, פי בערמה דיברו כל מצרים אל ישראל כל הדברים האלה". ובהמשך שם: "ויאמרו מצרים אל בני ישראל: מהרו ועבדו את עבודתכם וכלו את מעשיכם וחיזקתם את הארץ, פן יבואו בני עשו אחיכם עלינו למלחמה, פי בעבורכם הם באים אלינו"⁶.

6. הסיפור הזה מבוסס על המובא בשמות רבה א ובמדבר רבה טו ובמדרשים אחרים.

החזרות התכופות בסיפור הזה על עניין חזק וחיזוק בטחונה של מצרים, שהטילו המצרים על בני ישראל בערמה ובדברי חלקות, הם הם שיצרו את המושג "חזק" לעניין עשיית הזולת ללעג על-ידי העתרת דברי חלקות עליו בערמה. והדרש "ויעבדו את בני ישראל בפרך — בפה רך" (שמות רבה ה, יח ועוד) מאושש את פשר השימוש ב"חזק" בגלגול הזה; כלומר: המצרים עשו חזק — חיזוק — לביטחונם על-ידי העבדת בני ישראל בפה רך, כמו שעושים חזק/לעג על תם בלשון הפולקלור, ואין הוא מרגיש שמערימים עליו.⁷ הדימוי הזה של חזק נצטייר אצל קוראי ספר הישר כבר לפני מאות שנים, והיה גורלו כגורל השיר העממי, שכל אחד ואחד מפזם אותו, ואינו יודע מי חיברו ואימתו.

---

7. השנה היפוך משמעים לשם לגלוג: "תכשיט" — מעשיו מרגיזים ואינו קישוט להוריו, "יפה נפש" — דעתו גסה עליו, אינו אסתניס, ועוד.